MAKTABGACHA TA’LIMDAN BOSHLANG‘ICH TA’LIMGA UZVIYLIK SHAROITIDA BOLALARNING SAVOD O‘RGANISHGA TAYYORLIGINI DIAGNOSTIKA QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Qurbonova Go‘zal Rajab qizi

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim o‘rtasidagi uzviylik sharoitida bolalarning savodga tayyorligini diagnostika qilish va rivojlantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Uzviylik tushunchasi, o‘tish davrining omillari, diagnostikaning tamoyillari va oila hamda pedagoglar hamkorligining o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: uzviylik, maktabgacha ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, diagnostika, savodga tayyorlik, o‘tish davri.

Kirish

Bolaning maktabga o‘tishi uning rivojlanishidagi muhim bosqich bo‘lib, bu davrda ta’lim muhiti, faoliyat turi va talablar o‘zgaradi. O‘tish to‘g‘ri tashkil etilganda imkoniyatga, yetarli e’tibor berilmaganda esa xavfga aylanishi mumkin. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim o‘rtasidagi uzviylik, ayniqsa savod o‘rgatishda, bolaning muvaffaqiyatli moslashuvini belgilovchi shartlardan biridir.

1. Uzviylik tushunchasi

Uzviylik ikki bosqich o‘rtasida maqsad, mazmun, usul va pedagogik munosabatlarning izchilligini bildiradi. Ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi izchillikka ta’sir qiluvchi omillar o‘tish davri bo‘yicha qiyosiy tahlil qilingan tadqiqotlarda ko‘rsatilgan [1]. Shu bilan birga, uzviylik ikki bosqichni bir-biriga to‘liq o‘xshatish

degani emas: bolaga yangi talablar albatta qo‘yiladi, asosiy masala bu o‘zgarishlarning tayyorlangan va izchil bo‘lishidir.

Nazariy jihatdan uzviylikni uch yo‘nalishda ko‘rib chiqish mumkin: mazmun uzviyligi (maqsad va dasturlarning izchilligi), metodik uzviylik (usul va vositalarning izchilligi) va shaxsiy uzviylik (bolaning rivojlanish yo‘nalishi va ehtiyojlarining hisobga olinishi).

2. Maktabga tayyorlikning ko‘p o‘lchovliligi

Tizimli sharh maktabga tayyorlik ko‘rsatkichlarini ekologik, ijtimoiy-emotsional, kognitiv va institutsional omillar birligida ko‘rib chiqadi va o‘tish sifati shu omillarning birgalikdagi ta’siriga bog‘liqligini ko‘rsatadi [3]. Savodga tayyorlik ham shu doirada tushuniladi: u nutq va fonologik ko‘nikmalar bilan birga o‘z-o‘zini boshqarish, motivatsiya va ijtimoiy ko‘nikmalarni ham qamrab oladi. Savodxonlik natijalarida o‘z-o‘zini boshqarish va ijroiy funksiyalarning o‘zaro kuchaytiruvchi ta’siri maktabgacha yoshdan maktabning dastlabki davriga o‘tishda kuzatilgan [4].

Bu qarashlar maktabga tayyorlikni bolaning “tayyor” yoki “tayyor emas” holati sifatida emas, bola va muhit o‘zaro ta’sirining natijasi sifatida tushunishni taqozo etadi: tayyor bo‘lishi lozim bo‘lgan faqat bola emas, balki maktab va oila ham.

3. O‘tish davrini qo‘llab-quvvatlovchi omillar

Xalqaro tajribada o‘tishni qo‘llab-quvvatlashda quyidagilar ahamiyatli hisoblanadi:

- bolada kerakli ko‘nikmalar va sifatlarning rivojlantirilishi;
- maktabgacha tashkilot, maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik;
- bolalarni maktabga tayyorlovchi o‘tish tadbirlari;
- ota-onalarning maktab haqidagi tashvishlarini inobatga olish [2].

Irlandiyadagi milliy hisobotda o‘yin va o‘yinli ta’lim orqali o‘quv dasturlari uzviyligini ta’minlash g‘oyasi ham ilgari surilgan [2]. Bu o‘zbek ta’lim tizimida maktabgacha va birinchi sinf pedagoglarining yagona yondashuvini shakllantirish uchun dolzarbdir.

4. Savodga tayyorlikni diagnostika qilishning nazariy tamoyillari

Diagnostika bolani baholash va tasniflash uchun emas, uning rivojlanish yo‘nalishini aniqlash va qo‘llab-quvvatlash uchun xizmat qilishi kerak. Nazariy jihatdan quyidagi tamoyillar asosiy hisoblanadi:

1) kompleksligi: nutqiy, fonologik, kognitiv, motivatsion, ijtimoiy-emotsional va psixomotor sohalarning qamrab olinishi [3];
2) rivojlantiruvchi xususiyati: natijalarning bolaning hozirgi darajasi va yaqin rivojlanish zonasini aniqlashga qaratilishi;
3) yoshga mosligi: vazifalarning o‘yin shaklida, bolaga qulay muhitda berilishi;
4) ko‘p manbalilik: pedagog kuzatuvi, bola faoliyatini tahlil qilish va ota-onalar fikrini birga hisobga olish;
5) insonparvarlik: “tayyor emas” degan yorliq yopishtirishdan saqlanish;
6) uzviylik: ma’lumotlarning keyingi bosqich pedagogiga individual yo‘nalish sifatida uzatilishi.

O‘z-o‘zini boshqarish va savodxonlik ko‘rsatkichlarini birgalikda baholash maqsadga muvofiqligi tadqiqotlarda ko‘rsatiladi [4].

Diagnostikaning nazariy maqsadi ikki jihatga ega: birinchidan, bolaning rivojlanish darajasini aniqlash; ikkinchidan, ta’lim jarayonini bolaga moslashtirish uchun asos yaratish. Shu ma’noda diagnostika bir martalik tadbir emas, balki rivojlantirish jarayoniga singdirilgan uzluksiz kuzatuv sifatida tushuniladi.

5. Rivojlantirishning nazariy yo‘nalishlari

- rivojlantirishning diagnostikaga asoslanishi va uning natijalariga qarab individuallashtirilishi;
- ta’lim mazmunida o‘yin va izchillikning saqlanishi;
- fonologik, nutqiy va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining integrativ rivojlantirilishi [5];
- oila va pedagoglar o‘rtasida muntazam hamkorlik;
- maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim pedagoglarining o‘zaro axborot almashinuvi.

Rivojlantirish va diagnostikaning birligi metodikani takomillashtirishning asosiy nazariy shartidir: diagnostika rivojlantirishni yo‘naltiradi, rivojlantirish natijalari esa diagnostika orqali tahlil qilinadi.

Xulosa

Uzviylik sharoitida savodga tayyorlikni diagnostika qilish va rivojlantirish ko‘p o‘lchovli, rivojlantiruvchi va insonparvar yondashuvga tayanishi kerak. Diagnostika natijalari bolani baholash vositasi emas, balki individual rivojlanish yo‘lini belgilash va ta’lim bosqichlari o‘rtasida izchillikni ta’minlash vositasi bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. González-Moreira A., Ferreira C., Vidal J. Comparative Analysis of the Transition from Early Childhood Education to Primary Education: Factors Affecting Continuity between Stages. *European Journal of Educational Research*, 2021, 10, 441–454.
2. Crean M., Moore B., Davies A., Farrell E., Farrell J., Blue T., Tobin E., Hogan J. *Children’s School Lives: The Preschool to Primary School Transition in Ireland*, Report No. 4. University College Dublin, 2022.

3. Subhan. Assessing School Readiness in the Preschool-to-Primary Transition: A Systematic Review. *Pedagogik: Journal of Islamic Elementary School*, 2025, 8(3). https://doi.org/10.24256/pijies.v8i3.9750
4. Finders J.K., Duncan R.J., Korucu I., Bryant L.B., Purpura D.J., Schmitt S.A. Examining Additive and Synergistic Relations Between Preschool Self-Regulation and Executive Function Skills: Predictions to Academic Outcomes. *Frontiers in Psychology*, 2021, 12, 721282. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.721282
5. Wright T.S., Cabell S.Q., Duke N.K., Souto-Manning M. *Literacy Learning for Infants, Toddlers, and Preschoolers: Key Practices for Educators*. NAEYC, 2022.